

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

МЕЛІЩЕНКО МАРИНА ПЕТРІВНА

УДК 821.161.1-1.09(043)

**ПОЕТИКА ІМПРЕСІОНІЗМУ У ТВОРЧОСТІ
Б. ПАСТЕРНАКА**

10.01.02 – російська література

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Сімферополь – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі світової літератури Полтавського
національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент

Зусько Марина Олексіївна, доцент
кафедри світової літератури Полтавського
національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор **Кочетова Світлана Олександрівна**, професор кафедри зарубіжної літератури Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

кандидат філологічних наук **Тагільцева Яніна Михайлівна**, доцент кафедри іноземних мов Полтавської державної аграрної академії

Захист відбудеться « 21 » червня 2013 року о годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 52.051.05 Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (95007, м. Сімферополь, просп. Вернадського, 4).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (95007, м. Сімферополь, просп. Вернадського, 4).

Автореферат розісланий «20 » травня 2013 року.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

Н.П. Іванова

Підписано до друку 22.12.2012
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл. – вид арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам № 97.

Надруковано в інформаційно-видавничому відділі
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського
просп. академіка Вернадського, 4,
м. Сімферополь, 95007

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Художня спадщина Б. Л. Пастернака стала предметом об'єктивного (без ідеологічних обмежень) наукового дослідження лише з другої половини 1980-х років. З того часу з'явилося чимало праць, присвячених творчості письменника.

Нині пастернакознавство розвивається в різних напрямках – біографічний, компаративний, жанрово-стильовий, поетикальний. Серед розмаїття праць вирізняються ґрунтовні роботи М. О. Алексеевої, В. М. Альфонсова, В. С. Баєвського, М. М. Вільмонта, З. А. Масленникової, Л. А. Озерова, І. В. Романової, О. М. Тюленевої, Л. С. Флейшмана та ін. Доробок митця привертав увагу й іноземних дослідників (П. Бодін, Ф. Бюрлінг, А. Лівінгстоун, Д. Фаріно, Р. Хінлі та ін.). Починаючи з 2000-х років різні аспекти творчості письменника стали предметом наукових студій Б. М. Гаспарова, Н. Б. Іванової, Л. О. Кисельової, О. М. Ніколенко, Н. М. Пащук, І. І. Ростовцевої та ін. Помітний інтерес мають сучасні дослідники до проблем філософії та естетики Б. Л. Пастернака (В. М. Альфонсов, М. Н. Епштейн, Л. А. Озеров та ін.). Потужний внесок у вивчення своєрідності ліричного спадку поета зробили О. М. Архангельський, О. К. Жолковський, М. О. Єлісова, С. П. Муляр, В. С. Франк та ін. Ідейно-художню структуру роману Б. Л. Пастернака «Доктор Живаго» досліджували В. Я. Беленчикова, Б. М. Гаспарова, В. О. Гудова, М. Б. Крепс, Я. С. Маркович та ін.

В останні роки в Україні захищено кандидатські дисертації «Своєрідність і роль пейзажу в ліриці Бориса Пастернака» Я. М. Тагільцевої і «Категорії часу і простору в романі Б. Л. Пастернака «Доктор Живаго» Я. С. Маркович. Разом з тим у сучасному літературознавстві ще чимало питань, пов'язаних із творчістю Б. Пастернака, лишаються не вирішеними остаточно. Серед них – вивчення поетики імпресіонізму у творчості письменника в контексті взаємодії елементів різних напрямків і течій.

В окремих розвідках науковці акцентували увагу на впливі символізму, імпресіонізму й футуризму на ранню лірику Б. Л. Пастернака. Так, В. М. Альфонсов, Я. М. Тагільцева відзначили імпресіоністичність пейзажу в ліриці Б. Л. Пастернака 1910-х років. Л. С. Флейшман назвав творчий метод Б. Л. Пастернака «вільною суб'єктивністю», якому властиві деякі ознаки імпресіоністичного бачення. Д. ді Сімпліччіо виокремила елементи поетики імпресіонізму в романі «Доктор Живаго». Проте все це лише підходить до вивчення складної і великої проблеми, яка потребує вирішення

на матеріалі всієї художньої спадщини митця (лірики й прози) як раннього, так і пізнього періодів.

Настанову Б. Л. Пастернака на суб'єктивність та суб'єктивні враження відзначали ще сучасники письменника (В. В. Маяковський, М. І. Цветаєва, П. Яшвілі та ін.). Захоплення поезією французьких поетів-символістів, творчістю Р.М. Рільке, а також живописом батька (Л. О. Пастернака) та інших російських художників сприяло засвоєнню Б. Л. Пастернаком поетики імпресіонізму. У своїх статтях і виступах Б. Л. Пастернак постійно підкреслював аполітичність і вираження власного «я» як основу мистецтва. Фіксація миттєвих вражень, живописність і музичність, вільне поєднання образів реальної дійсності та суб'єктивних візій виявляються в багатьох творах письменника. Отже, імпресіонізм як стильова тенденція (або як складова стилю) Б. Л. Пастернака викликає посилений інтерес сучасного літературознавства, проте ця проблема ще не розв'язана в науці у світлі єдиного системного підходу.

Отже, **актуальність дисертації зумовлена:**

1) відсутністю у вітчизняному й зарубіжному літературознавстві наукових праць, спеціально присвячених комплексному вивченню імпресіонізму у творчості Б. Л. Пастернака;

2) необхідністю теоретичного й історичного осмислення імпресіонізму та специфіки його форм і функцій у художній літературі;

3) важливістю дослідження поетики представників Срібного століття, а також взаємодії різних напрямків, течій, стилів у літературі першої половини ХХ століття.

Дисертація є системним дослідженням елементів імпресіонізму у творчості Б. Л. Пастернака у світлі єдиного комплексного підходу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри світової літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка в межах комплексної теми «Традиції і новаторство в літературі». Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 3 від 29 жовтня 2009 року) і схвалено бюро наукової ради з

проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (протокол № 5 від 19 грудня 2009 року).

Мета дослідження – виявити особливості поетики імпресіонізму у творчості Б. Л. Пастернака.

Поставлена мета потребує вирішення таких **завдань**:

- на підставі досягнень вітчизняного та зарубіжного літературознавства уточнити сутність поняття «літературний імпресіонізм», розкрити його ознаки і специфіку прояву в літературі кінця XIX – початку XX століть;
- виявити елементи імпресіонізму в ліричних збірках і циклах Б. Л. Пастернака різних років;
- розкрити роль імпресіонізму в ліро-епічних творах письменника (поемах і романі у віршах);
- виокремити риси імпресіонізму в оповіданнях, повістях і автобіографічній прозі письменника;
- визначити динаміку поетики імпресіонізму в романі Б. Л. Пастернака «Доктор Живаго»;
- встановити вплив елементів імпресіонізму на жанровий зміст творів письменника;
- простежити взаємодію елементів імпресіонізму з іншими напрямками й течіями у творчості Б. Л. Пастернака;
- розкрити значення імпресіонізму для створення художньої картини світу митця.

Об'єкт дослідження – художні твори Б. Л. Пастернака різних періодів: поетичні збірки й цикли («Близнец в тучах», «Поверх барьеров», «Сестра моя – жизнь», «Темы и вариации», «Второе рождение», «На ранних поездах», «Когда разгуляется»), поеми («Девятьсот пятый год», «Лейтенант Шмидт»), роман у віршах «Спекторский», оповідання і повісті («Апеллесова черта», «Письма из Тулы», «Детство Люверс», «Воздушные пути»), автобіографічна проза («Охранная грамота», «Люди и положения»), роман «Доктор Живаго». У дисертації використано також листи, статті, рецензії, спогади Б. Л. Пастернака та його сучасників.

Предмет дослідження – поетика імпресіонізму в художніх творах Б. Л. Пастернака різних жанрів.

Методи дослідження: порівняльно-історичний, системний, структурально-функціональний, компаративний.

Порівняльно-історичний метод дав можливість дослідити твори Б. Л. Пастернака різних жанрів в історико-літературному контексті, у динаміці творчого методу митця. Системний метод дозволив виокремити у творчості письменника елементи імпресіонізму, простежити їх використання в художній системі Б. Л. Пастернака, у тому числі у взаємодії з іншими напрямками і течіями. Структурно-функціональний метод залучений з метою визначення семантики й функціонального навантаження елементів імпресіонізму в структурі художнього тексту (ліричного, епічного, ліро-епічного). Компаративний метод використаний для порівняння творів Б. Л. Пастернака різних періодів, а також для зіставлення і взаємодії засобів поетики літературного, живописного й музичного імпресіонізму, що дало можливість повніше розкрити проблему художнього синтезу в творчій спадщині письменника.

Методологічною базою дисертації є праці вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі теорії та історії імпресіонізму (Л. Г. Андреев, Б. В. Михайловський, Д. С. Наливайко, О. М. Ніколенко, Дж. Ревалд, А. Д. Чегодаєв та ін.), роботи критиків і літературознавців, присвячені творчості Б. Л. Пастернака (В. М. Альфонсов, В. С. Баєвський, М. М. Вільмонт, Я. С. Маркович, З. А. Масленникова, Л. А. Озеров, Я. М. Тагільцева, Л. С. Флейшман та ін.), а також дослідників Срібного віку (Л. О. Аннинський, Е. М. Герштейн, Л. Я. Гінзбург, І. С. Заярна, К. В. Некрасова, Т. А. Пахарєва та ін.).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в роботі вперше у світлі єдиного системного підходу досліджено імпресіонізм як особливість художнього мислення й індивідуального стилю Б. Л. Пастернака. Риси поетики імпресіонізму розглянуто на різних структурних рівнях текстів Б. Л. Пастернака (сюжетно-композиційному, образному, мотивному та ін.). Визначено функції (імагогічна, конструктивна, динамічна, жанроутворююча, стильова) елементів імпресіонізму у творах митця різних родів і жанрів. Простежено динаміку й трансформацію поетики імпресіонізму від ранньої до пізньої творчості Б. Л. Пастернака. Встановлено взаємодію імпресіонізму з іншими напрямками (реалізм, натуралізм, модернізм) та течіями (символізм, неоромантизм, футуризм, експресіонізм) у спадщині письменника. У дисертації розглянуто особливості імпресіоністичної

образності, поетики імпресіоністичного пейзажу, відтворення художнього часу й простору у творчості Б. Л. Пастернака. Розкрито вплив поетики імпресіонізму на формування художньої картини світу митця.

Теоретичне значення роботи полягає в уточненні поняття «літературний імпресіонізм» та специфіки його вияву в художній літературі, а також у визначенні стильових тенденцій російської літератури початку ХХ століття.

Практичне значення дисертації. Результати дослідження можуть бути використані в курсі викладання російської літератури у вищих і середніх навчальних закладах, а також для підготовки нових підручників і посібників з російської літератури ХХ століття.

Особистий внесок дисертанта. Дисертація, автореферат та всі публікації написані автором одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри світової літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Основні її положення викладено в доповідях на міжнародних конференціях: «ІХ Гоголівські читання» (Полтава, 2009), «Х Гоголівські читання» (Полтава, 2011), «Мова і культура» (Київ, 2009; 2010), Х (Ювілейний) Міжнародний симпозіум «Російський вектор у світовій літературі: кримський контекст» (Крим – Саки 2011), ХІ Міжнародний Форум русистів України «Російська мова і російський світ в епоху глобалізації» (Крим – Ялта – Кореїз, 2011), ХІ Міжнародний симпозіум «Російський вектор у світовій літературі: кримський контекст» (Крим – Саки – Євпаторія, 2012), а також на всеукраїнських конференціях: «VІІІ Короленківські читання» (Полтава, 2010), «Зарубіжні письменники і Україна» (Полтава, 2010; 2012).

Публікації. Основні положення дисертації відображено в 6 публікаціях, надрукованих у провідних фахових наукових виданнях України.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків та списку використаних джерел (199 позицій). Повний обсяг дисертації – 227 сторінок, з них 208 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, наукову новизну, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методологічні засади дослідження, окреслено теоретичне й практичне значення роботи.

У **першому розділі дисертації «Методологічні засади дослідження»** здійснено огляд науково-критичної літератури з проблеми імпресіонізму в літературі й мистецтві, а також визначено сучасні вектори дослідження творчості Б. Л. Пастернака.

Перший розділ складається з трьох підрозділів. У **підрозділі 1.1.** проаналізовано праці вітчизняних і зарубіжних дослідників імпресіонізму.

На основі досягнень дослідників, які займались вивченням імпресіонізму в літературі (В. П. Агеева, Л. Г. Андреев, Т. О. Дегтярьова, Д. С. Наливайко, О. М. Ніколенко, А. Д. Чегодаєв та ін.), уточнено поняття «літературний імпресіонізм». Це поняття розглянуто в кількох значеннях. По-перше, в широкому значенні – це стильова тенденція в тій чи тій національній літературі, яка може мати свою парадигму і стильові моделі («психологічний імпресіонізм», «живописний імпресіонізм» та ін.). По-друге, встановлено, що це особливість світовідчуття, світосприймання письменника, яка впливає на художню картину світу і творчий метод митця. По-третє, імпресіонізм у художній літературі визначено як складову індивідуального стилю письменника. Для поезики імпресіонізму в літературі характерні такі риси, як підвищена увага до почуттів, переживань людини, акцент на враженні від побаченого (пережитого, почутого), живописність і музичність картин, фрагментарна композиція, сугестивність відображення та ін.

У **підрозділі 1.2.** розглянуто монографії, дисертації, статті останніх років, присвячені поетикальним особливостям творчості митця. Дослідники творчості Б. Л. Пастернака (Т. В. Левина, Д. ді Сімпліччіо, та ін.) звернули увагу на використання окремих засобів імпресіоністичної поезики в спадщині письменника (метафоричність, динамізм, образотворчість, вільна композиція творів тощо). Особливу увагу вчені (В. М. Альфонсов, Л. А. Озеров, Я. М. Тагільцева, Л. С. Флейшман та ін.) приділили техніці створення імпресіоністичного пейзажу, особливостям поетичного синтаксису, кольоровим і музичним асоціаціям переважно на

матеріалі ранньої лірики письменника. Разом з тим практично не вивчено в аспекті поетики імпресіонізму пізню лірику Б. Л. Пастернака, а також прозу митця. Лише в окремих роботах (Я. С. Маркович, Д. ді Сімплічіо) відзначено вплив імпресіонізму на структуру роману «Доктор Живаго». Поетика імпресіонізму у творчості Б. Л. Пастернака потребує системного вивчення на матеріалі не лише ранньої лірики, а й усього творчого доробку письменника, в тому числі художньої прози. У дисертаційному дослідженні враховано взаємодію елементів імпресіонізму в художній системі Б. Л. Пастернака з іншими стильовими інтенціями й впливами різних видів мистецтва, що дозволило уточнити уявлення про індивідуальний стиль письменника.

У **підрозділі 1.3.** визначено методологічний інструментарій дослідження. Імпресіонізм у художній літературі не існував у чистому вигляді, а лише як стильова тенденція, що інтегрувалася з елементами інших напрямів і течій (Д. С. Наливайко). Поетику імпресіонізму у творах художньої літератури розглянуто комплексно – на різних рівнях структури тексту (тематичному, мотивному, образному, сюжетному, композиційному, просторово-часовому, наративному, стильовому, жанровому, мовному). Імпресіонізм має місце в різних родах і жанрах, у кожному з яких він має свої особливі прояви, які потребують спеціального розгляду. Крім того, під час аналізу імпресіоністичної поетики слід враховувати вплив різних видів мистецтва на художню літературу, взаємодію напрямів, течій, жанрів, родів і стилів у літературі кінця ХІХ – першої половини ХХ століття. У світлі єдиного комплексного підходу в дисертації досліджено функції й динаміку елементів імпресіонізму в художній спадщині Б. Л. Пастернака різних жанрів і періодів творчості.

У **другому розділі дисертації «Елементи імпресіонізму в ліриці Б. Пастернака»** розглянуто поетичні збірки й цикли митця в аспекті проблеми імпресіонізму. Другий розділ складається з чотирьох підрозділів.

У **підрозділі 2.1.** розкрито особливості художньої образності в ранніх збірках Б. Л. Пастернака «Близнец в тучах» і «Поверх барьеров». Ядром художнього образу ліричного героя в ранній період творчості Б. Л. Пастернака є безпосереднє враження, естетичне переживання (співпереживання) моменту буття. Ліричний герой відчуває своє причетність до руху і змін

в суспільстві й природі. Він є своєрідним емоційним камертоном часу. Картина світу не описується, а ніби «переживається наново» творчою особистістю. Елементи імпресіонізму в ранній ліриці Б. Л. Пастернака поєднуються з елементами символізму й романтизму (відчуття «таїни світу», інтерес до філософських проблем сенсу життя, відображення руху часу), а також з елементами футуризму (розщеплення образів, захоплення темою міста, інтерес до несподіваних образів і ракурсів зображення, експерименти в галузі поетичної мови). У збірках «Близнец в тучах» і «Поверх бар'єров» Б. Л. Пастернак використав деякі прийоми живопису (техніка дрібних мазків, використання відтінків кольорів, «плинного» образу світла та ін.) і музики (імпровізація окремих тем, мотивів, образів, наприклад, у віршах «Импровизация», «Баллада»).

У **підрозділі 2.2.** простежуються зміни в індивідуальному стилі Б. Л. Пастернака в пореволюційну добу, визначено особливості картини світу в збірках «Сестра моя – жизнь» і «Темы и вариации». Сильовими домінантами в збірці «Сестра моя – жизнь» є стирання кордонів між різними просторовими й часовими планами, паралелізм станів природи й людини, відчуття єдності світу ліричним героєм, зарахування до поняття «творчість» усіх сфер життя людини (у тому числі історії, побуту, природи, стосунків між людьми, мистецтва), їх суб'єктивне сприйняття і видозміни силою поетичного бачення. А стильовими домінантами в збірці «Темы и вариации» є інтертекстуальні відношення з різними видами мистецтва: музикою (використання композиції музичного жанру – тема з варіаціями), живопис (алюзії й ремінісценції на картини І. Є. Рєпіна, І. К. Айвазовського, Л. О. Пастернака), літературою (звернення до творів О. С. Пушкіна, В. Шекспіра, Й. В. Гете та ін.). За словами самого Б. Пастернака, він розумів О. С. Пушкіна в той період «імпресіоністично», тобто факти біографії й творчість великого попередника слугували основою для творчості митця й вільного руху (обумовленого суб'єктивними враженнями і станами ліричного героя) нових мотивів, образів, пейзажних картин у ліриці поета.

У **підрозділі 2.3.** розглянуто особливості лірики митця 1930-х років, коли в його художній свідомості відбуваються значні зміни. У збірці «Второе рождение» простежується синтез романтизму і модернізму (неоромантизму, символізму,

імпресіонізму), різних видів мистецтва (музики, живопису і літератури), епосу і лірики. Б. Л. Пастернак ширше опановував засоби імпресіоністичної поетики. Художній час і простір в збірці «Второе рождение» підпорядковані принципам вільного переходу різних планів і шарів, їх накладанню, асоціативним зв'язкам. У домінуючому засобі художньої виразності Б. Л. Пастернака – метафорі поєднуються тепер не тільки природне й особисте, а також природне і соціальне. Поет експериментує з різними видами природних поверхонь (море, хвилі, гори та ін.). Імпресіоністичні пейзажі виконують функцію з'єднувальних механізмів поміж різними образами і мотивами. Вони забезпечують вільний перехід від одного плану до іншого. Від імпресіоністичних описів Б. Л. Пастернак нерідко звертається до об'єктивних описів або філософських міркувань, що теж було новим для індивідуального стилю Б. Л. Пастернака 1930-х років.

У **підрозділі 2.4.** досліджуються збірки «На ранних поездах» і «Когда разгуляется», основну увагу приділено засобам живописності й музичності, що увиразнюють пейзажі Б. Л. Пастернака. Відзначено майстерне володіння письменником колористичною палітрою, мистецтвом переходу барв і відтінків, а також різноманітними засобами ритмомелодики. Імпресіоністичні елементи слугують потужним контрастом до трагічних подій сталінського періоду, а також сприяють утвердженню краси й цілісності світу, дають поштовх до філософських узагальнень і роздумів автора. Б. Л. Пастернак активно звертається в цих збірках до досягнень європейського імпресіонізму (М. Пруст, Р.М. Рільке, О. Роден), а також російських майстрів імпресіонізму (А. П. Чехова, І. І. Левітана та ін.). Форми інтертекстуальності (епіграф, алюзії, ремінісценції та ін.) дозволяють авторові утвердити основне призначення мистецтва слова – повернення світу краси й гармонії.

У **третьому розділі «Особливості ліро-епічної оповіді Б. Пастернака»** розглянуто поеми «Девятьсот пятый год», «Лейтенант Шмидт», роман у віршах «Спекторский» і «Повесть» як продовження задуму про Спекторського. Третій розділ складається з трьох підрозділів.

У **підрозділі 3.1.** відзначено специфіку відображення історії в поемах «Девятьсот пятый год» і «Лейтенант Шмидт» Б. Л. Пастернака. Поєднання об'єктивної і ліричної лінії

дозволило письменникові створити глибоко особистісний образ революційного часу. Поетику імпресіонізму виявлено у цих творах у вільній композиції поем, поліфонічній наративній організації, пейзажних замальовках, ритмомелодиці. Особливу роль у ліро-епічних поемах Б. Л. Пастернака відіграють елементи щоденника й епістолярні форми, які дозволили авторові відтворити історію в безпосередніх особистих враженнях персонажів, в емоційно напружених засобах нарації.

Підрозділ 3.2. присвячено розгляду нової жанрової форми у творчості Б. Л. Пастернака – роман у віршах. У творі «Спекторский» взаємодіють різноманітні елементи: реалізму (створення галереї соціальних типів, історизм, зображення героя в умовах соціально-історичного середовища та ін.), натуралізму («натюрморти» із речей і деталей побуту, масові сцени, відображення «шматка дійсності, пропущеного крізь особисте сприйняття» та ін.) й імпресіонізму (стирання кордонів поміж різними просторами і предметами, світлом і темрявою, фантазією і реальністю; малювання окремими штрихами, імпресіоністичні пейзажі та ін.). На структуру роману у віршах «Спекторский» значною мірою вплинув досвід О. С. Пушкіна (форма вільного роману) і французьких письменників – натуралістів і імпресіоністів, зокрема Е. Золя і М. Пруста. Жанрова форма суб'єктивної епопеї, використана М. Прустом у романі «У пошуках утраченого часу», збагатила роман у віршах «Спекторский» Б. Л. Пастернака. Митець й надалі буде звертатися до змалювання історичних подій в суб'єктивному ракурсі, зокрема в його підсумковому романі «Доктор Живаго».

У **підрозділі 3.3.** продовжено вивчення еволюції романного мислення у творчості письменника. У його творі «Повість» органічно поєдналися елементи романтизму (зображення становлення юного героя, його пошуки свого місця в мистецтві), реалізму (відтворення типових картин дійсності, типові образи доби) і натуралізму (точна фіксація деталей побуту, фізіологічних подробиць, нерозчленований потік життєвих обставин) і засобів модернізму, зокрема імпресіонізму.

У **четвертому розділі дисертації «Імпресіонізм у повістях і автобіографічній прозі Б. Пастернака»** досліджуються прозові твори письменника, що засвідчують

еволюцію його індивідуального стилю. Четвертий розділ містить п'ять підрозділів.

У **підрозділі 4.1.** розглядаються оповідання митця 1910-х років («Апеллесова черта», «Письма из Тулы»), в яких виявлено ознаки імпресіонізму. Вже для ранньої прози письменника були характерні теми, пов'язані з образом художника, в якому знайшли відбиток риси самого автора. Естетичні пошуки Б. Л. Пастернака втілено в семантиці і структурі образу художника, який є ключовим для творчості письменника. Поетика імпресіонізму в «Апеллесовой черте» Б. Л. Пастернака виявилась у сюжеті твору (який є потоком різних вражень і станів героїв), описах природи і персонажів, діалогах, відображенні художнього часу і простору. Письменник використовує такі характерні прийоми літературного імпресіонізму, як контурність об'єктів, поєднання в одному образі кольору-звуку-запаху, ескізність оповіді, синтез зображення і його суб'єктивне сприйняття, експерименти зі світлом (подання об'єктів під різним кутом світла), неподільність (предметного і речового світу, сну і реальності, свідомості і підсвідомості), техніку переходів (від одного враження і стану до іншого) та інше. Все це впливає на жанровий зміст твору, який можна визначити як психологічна новела чи новела-ескіз.

Цикл прозових замальовок «Письма из Тулы» став одним із кроків Б. Л. Пастернака до роману «Доктор Живаго». Мотиви задушливого часу, втрати світла (не лише реального, але й духовного), смерті як кінця творчості та подолання смерті за рахунок тієї ж творчості матимуть своє продовження в зрілій прозі Б. Л. Пастернака. Потік ескізних замальовок, різноманітних вражень, переходи від одного стану до іншого, поєднання зображення і його суб'єктивного висвітлення – це ті прийоми поетики імпресіонізму, які дозволили Б. Л. Пастернакові розкрити внутрішні переживання творчою особистістю складного історичного моменту і свого місця в ньому.

Підрозділ 4.2. розкриває пошуки Б. Л. Пастернаком нової романної форми в повісті «Детство Люверс». У повісті, яка має й ознаки роману, можна простежити елементи різних художніх напрямків і течій, що свідчить про сміливі експерименти Б. Л. Пастернака в галузі романного жанру. У кращих традиціях російської класичної реалістичної прози письменник детально

висвітлив особливості російського побуту ХХ століття, сімейні стосунки, соціальне тло подій. Разом з тим у творі можна простежити й елементи натуралізму в описі життя робочих, виробничих процесів, фізіологічних особливостей (у цих фрагментах відчувається вплив Е. Золя). Проте елементи імпресіонізму органічно вплетені в загальну картину світу, створену Б. Л. Пастернаком. Оскільки життєві враження і внутрішній стан Жені Люверс складають ліричний план цього твору, то можна вважати ці елементи такими, що цементують всю повість. Вони поєднують різні плани твору, забезпечують вільний перехід автора від одного плану до іншого. Імпресіонізм у повісті «Детство Люверс» є не лише стильовою домінантою, але і ядром структури художнього образу (Жені Люверс), і основою створеної Б. Л. Пастернаком картини світу. Творче сприйняття дівчинки, яка дорослішає, визначає композицію твору. Перехід світу з одного стану в інший, його рух накладається на перехідний вік юної героїні, її становлення. Дитячий ракурс дав можливість письменникові висвітлити безпосереднє враження від сучасного світу, який знаходиться в русі і в стані реального трагізму.

У підрозділі 4.3. розглянуто особливості художньої структури повісті «Воздушные пути». У художній структурі повісті «Воздушные пути» Б. Л. Пастернака органічно поєдналися елементи реалізму, експресіонізму і імпресіонізму з домінуванням експресіонізму. Дана повість свідчить про те, що в поетиці пастернаківського пейзажу відбулись суттєві зміни. Миттєвий пейзаж значно емоціоналізується, втілюючи духовний стан суспільства в період соціальних зрушень. З метою розкриття психологічних деформацій, які позначились на особистості під час революційних процесів, Б. Л. Пастернак звертається до пейзажів-рефлексій, пейзажів-ретроспекцій, які акцентують втрату людиною свого «я». У пейзажах повісті «Воздушные пути» реалізовано мотиви згасання, завмирання, відчуження. Заміна природного світла на штучне «гасове світло» і у зв'язку з цим зміни реальних обрисів предметів посилюють ідею боротьби з революційною машиною насилля.

Підрозділ 4.4. присвячений аналізу автобіографічного твору «Охранная грамота» в аспекті його жанрових і стильових особливостей. Книга «Охранная грамота» є складним жанрово-стильовим утворенням, в якому поєднано елементи автобіографії, мемуарів, роману, публіцистики, праць з

естетики і філософії, ліричної прози, насиченої елементами імпресіонізму. Хоча останні не є домінантними, проте вони забезпечують зв'язок усіх компонентів тексту в художню цілість і надають суб'єктивного забарвлення оповіді Б. Л. Пастернака про його епоху, сучасників і про себе. В імпресіоністичній манері створено чисельні пейзажі (природи, міст), літературні портрети (Р. М. Рільке, В. В. Маяковський та ін.), описи особистісних вражень про ту чи ту подію, бачення автором його часу, суспільства, мистецтва.

У **підрозділі 4.5.** проаналізовано специфіку композиції в автобіографічному нарисі «Люди и положения». У цьому творі Б. Л. Пастернак поєднав особливості реалістичної епічної оповіді з поетикою імпресіонізму. Велику роль в автобіографічному нарисі відіграють різноманітні імпресіоністичні описи – пейзажі й портрети попередників і сучасників письменника. Нерідко пейзажі поєднуються із враженнями від витворів мистецтва (наприклад, у розділі «Скрябин»). Літературні портрети поетів, котрі трагічно пішли з життя (В. В. Маяковського, С. О. Єсеніна, М. І. Цветаєвої, П. Яшвілі, Т. Табідзе) створено за допомогою об'єктивної розповіді про їхнє життя і, разом з тим, за допомогою техніки імпресіонізму (прийом віддзеркаленого зображення, поєднання пейзажу і враження від їхньої творчості, контурність зовнішніх і внутрішніх характеристик). Ескізність визначено як стильову домінанту автобіографічного нарису «Люди и положения».

П'ятий розділ «Роман «Доктор Живаго» Б. Л. Пастернака як суб'єктивна епопея» присвячено підсумковому твору письменника, що відображає динаміку його індивідуального стилю і трансформації елементів імпресіонізму. П'ятий розділ складається з двох підрозділів.

У **підрозділі 5.1.** розглянуто ліричний модус роману. Встановлено, що у творі Б. Л. Пастернака поєдналися такі тенденції розвитку роману ХХ століття, як монументалізація і деєпізація. Остання виявляється у фрагментарності будови, ескізності просторових координат, ліризації описів і наповненні часових параметрів суб'єктивними враженнями. Серед форм художнього часу в романі велику роль (поряд із фабульним і сюжетним) відіграє наративний час, який значно доповнює і розширює межі твору, актуалізуючи особистісні моменти життя героїв. Суб'єктивне відчуття автором і персонажами часу

й простору зближує роман Б. Л. Пастернака із «суб'єктивною епопеєю» М. Пруста «У пошуках утраченого часу».

Художні образи в романі «Доктор Живаго» є глибшими й об'ємнішими порівняно з новелами, повістями, нарисами митця. У їх створенні письменник звертається до засобів реалізму і модернізму, серед яких виявляються й елементи імпресіонізму. Образи висвітлюються письменником з різних ракурсів зображення, з різної часової і просторової дистанції, що зумовлюють неоднозначне сприйняття. Настанова на суб'єктивне враження в змалюванні художнього образу становить основу його структури. Образи, створені Б. Л. Пастернаком у романі «Доктор Живаго», органічно вписані в потік життя, природи, суспільства. Не відмовляючись від ескізності, митець робить художні образи не до кінця прописаними, що є приводом для рефлексій і асоціацій. У художніх образах роману «Доктор Живаго» виявилися такі риси імпресіонізму, як плинність, чуттєвість, сугестивність, контурність тощо.

Підрозділ 5.2. присвячено розгляду засобів імпресіонізму в циклі «Стихотворення Юрія Живаго». Відзначено багатоплановість пейзажів письменника. Від конкретних замальовок картин природи поет переходить до сутнісних питань буття, тому пейзажні описи насичені алегоризмом і міфологізмом. Разом з тим з митець не відмовляється від елементів імпресіонізму, які допомагають наблизити сюжети й мотиви Біблії і творів світового мистецтва (В. Шекспіра, О. С. Пушкіна, та ін.) до читача, надати їм рис достовірності, включити в загальний потік світового буття.

Дисертація завершується **висновками**, в яких узагальнено результати дослідження.

У зміні художніх парадигм російської літератури початку ХХ століття важливу роль відігравали різні напрями, течії, стильові тенденції, які інтегрувалися в доробку окремих митців і призводили до появи нових жанрових утворень і цікавих рішень у галузі поезики. Це засвідчує художня спадщина Б. Л. Пастернака, що є яскравим зразком художнього синтезу.

Синтетизм, притаманний творчому мисленню митця, виявляється в поєднанні у його творчості ознак літератури і філософії, літератури й інших видів мистецтва (живопису, музики), а також у взаємодії елементів різних художніх систем, у тому числі й імпресіонізму.

Захоплення творчістю французьких поетів-символістів (П. Верлена, А. Рембо, С. Малларме), поезією Р.М. Рільке, живописом художників-імпресіоністів, музикою О. М. Скрябіна вплинуло на художню свідомість Б. Л. Пастернака і його опанування поетикою імпресіонізму засобами художнього слова.

Імпресіонізм є важливою ознакою індивідуального стилю Б. Пастернака, що виявилася ще в його ранніх творах і з часом стала стильовою константою творчого методу митця. Імпресіонізм у доробку письменника виявляється в різних формах: як окремі засоби (прийоми) поетики, особливість світосприйняття митця і основа його художньої картини світу. Специфіка вияву імпресіонізму в художній спадщині письменника полягає в тому, що це явище було досить відкритим і динамічним, елементи імпресіонізму поєднувалися з елементами інших напрямів (реалізму, романтизму, натуралізму, модернізму) і течій (символізму, експресіонізму, футуризму).

Вже в ранніх збірках поета «Близнец в тучах» і «Поверх барьеров» виявилися риси імпресіоністичної поетики в органічному синтезі з елементами романтизму (неоромантизму), символізму, футуризму. У ранній творчості поета імпресіонізм здебільшого виявляється через пейзаж, фіксацію миттєвих вражень і відчуттів ліричного героя, що досягається перш за все через пастернаківську метафору, звукопис, колористику. Надалі Б. Л. Пастернак поширює елементи імпресіонізму на картину світу, що відзначається філософічністю й історизмом. У збірках «Сестра моя – жизнь» і «Второе рождение» елементи імпресіонізму забезпечують вільні переходи автора у різних просторових площинах і часових планах, динамізм і широту зображення, органічний зв'язок ліричного героя із середовищем. У період 1920-1930-х років елементи імпресіонізму поєднуються із елементами реалізму і романтизму (неоромантизму).

Слід відзначити велику роль імпресіонізму в розкритті Б. Л. Пастернаком теми мистецтва і призначення митця. Письменник вважав, що художник покликаний відтворити світ у його розмаїтті, рухливості й неповторності, тому засоби імпресіонізму якнайкраще підходили для реалізації цієї мети (збірка «Темы и вариации»).

У пізній період творчості (збірки «На ранніх поездах» і «Когда разгуляется») Б. Л. Пастернак прагнув втілити ідею злиття особистості й світу. А оскільки для імпресіонізму характерний органічний зв'язок людини і середовища, її повне злиття з ним, то і в 1940-1950-х роках імпресіоністична поетика дозволяла поетові реалізовувати свої творчі завдання.

Специфічною особливістю індивідуального стилю Б. Л. Пастернака є багатшаровість його ліричної оповіді, коли на підставі безпосереднього враження і відчуття формуються інші шари смислів – соціальний, філософський, естетичний, культурний тощо. Тому можна вважати, що імпресіоністичні засоби (описи, деталі, образи тощо) перебирали на себе першість у художній системі Б. Л. Пастернака, тобто ставали такими, що зумовлювали подальший рух мистецької думки, розгортання широкої і розлогої картини світу. Поєднання конкретного і абстрактного планів у ліриці письменника стало можливим теж завдяки імпресіонізму.

У ліро-епічних творах (поемах «Девятьсот пятый год», «Лейтенант Шмидт», романі у віршах «Спекторский») письменник використовує специфічний ракурс зображення історичних подій – суб'єктивне сприйняття подій історії, особистісне відчуття мінливого часу і простору. Революційні події в ліро-епосі Б. Л. Пастернака постають у численних деталях, топосах і локусах, які наскрізь просякнуті емоційністю. Поет зосереджує увагу читача на духовних станах персонажів, їх внутрішньому (часто безпосередньому) переживанні історичного моменту. Спираючись на традиції російської (О. С. Пушкіна) і французької (Е. Золя, М. Пруста) літератури, Б. Л. Пастернак розширює жанрові можливості роману у віршах, насичуючи його елементами імпресіонізму, натуралізму і реалізму («Спекторский»). Вільна оповідь з відкритими сюжетними колізіями і динамічними образами дозволяє розкрити трагедію революційного часу, що визначила долю окремої особистості. У «Повести» знаходить подальший розвиток задум Б. Л. Пастернака щодо роману у віршах «Спекторский», тут елементи імпресіонізму інтегруються з елементами експресіонізму, що сприяло відображенню драматичного процесу внутрішнього зсуву в душі людини, яка опинилася на перехресті історії.

Якщо в ліриці Б. Л. Пастернака структура художнього образу була побудована передовсім на персоніфікованій

метафорі, створеній за рахунок паралелізму світу природи й людини, то в ліро-епічних творах поета художній образ будується на конкретній основі – історичних фактах, подіях, явищах. Водночас художній образ у ліро-епічних творах Б. Л. Пастернака не позбавлений імпресіоністичних ознак. Образ у поемах і в романі у віршах письменника не прописаний детально, він постає лише контурно, у загальних рисах. Поет щедрий на окремі яскраві штрихи у змалюванні образу, втім, вони лишаються тільки загальним обрисом.

Паралельно з експериментами в галузі лірики і ліро-епосу Б. Л. Пастернак постійно шукав шляхи оновлення художньої прози, про що свідчать його оповідання, повісті й автобіографічні твори. Починаючи з 1910-1920-х років у прозі письменника виявляються такі ознаки, як ліризація і романізація. Митець поступово і неухильно йшов до створення жанру роману нового типу, де суб'єктивність стала б основою його структури. У новелах «Апеллесова черта», «Письма из Тулы», повісті «Детство Люверс» та інших прозових творах Б. Л. Пастернака формуються ознаки романного мислення. Персонажі все більше вписуються в історичний процес, дійсність постає в її реальних суперечностях і незавершеності, прозові твори постають як відкритий тип структури, що також характерна для романних форм. Водночас у прозових творах Б. Л. Пастернака поряд з епічним сюжетом розгортається ліричний сюжет – плин вражень, відчуттів, духовних станів особистості. Ракурс суб'єктивного сприйняття (автора, персонажа) визначає форми нарації: гомодієгетичну і гетеродієгетичну оповідь з експліцитним наратором. Ліризація прозових форм Б. Л. Пастернака багато в чому залежала від ролі елементів імпресіонізму.

В автобіографічній прозі («Охранная грамота» і «Люди и положения») Б. Л. Пастернак робить головним героєм самого себе. Однак авторське «я» має не лише біографічні риси, а ще й риси ліричного героя, ракурс якого є визначальним у зображенні подій, явищ і сучасників митця. Елементи імпресіонізму в автобіографічній оповіді письменника виконують різні функції – конструктивну (з'єднують розрізнені фрагменти спогадів, роздумів, портретів тощо), сюжетну (визначають порядок подій в оповіді), імагогічну (дозволяють кількома штрихами окреслити той чи той образ, вихопити в

ньому суттєве, найголовніше) і жанрову (визначають жанр ліричної автобіографії).

Роман «Доктор Живаго» став підсумком ідейних та естетичних шукань Б. Л. Пастернака. Цей твір, що увібрав здобутки митця в галузі поезії і прози, засвідчує художнє новаторство митця в галузі романної форми. Вже у «Спекторському» Б. Л. Пастернак спирався на досвід М. Пруста («У пошуках утраченого часу»), ставши на шлях створення суб'єктивної епопеї. У романі «Доктор Живаго» ознаки суб'єктивної епопеї ще більш виразні.

У романі «Доктор Живаго» різні потоки художнього часу нашаровуються й перехрещуються між собою. Серед них важливу роль відіграє суб'єктивний час, щільно наповнений враженнями, відчуттями, емоціями персонажів від побаченого і пережитого. Контрапунктна побудова дає можливість Б. Л. Пастернакові за рахунок суб'єктивного часу ліризувати оповідь, вільно переходити від одного об'єкта до іншого, пересувати (або навіть усувати) межі між різними просторами, станами людини та суспільства. У романі «Доктор Живаго» знайшли розвиток ключові концепти пастернаківської творчості, що мали імпресіоністичне забарвлення ще в ранній ліриці, – сад, світло, дорога, вікно, поїзд, вітер тощо. У підсумковому романі письменник наповнює ці концепти різними смислами (філософським, соціальним, естетичним тощо), у тому числі за рахунок форм інтертекстуальності. У романі «Доктор Живаго» елементи імпресіонізму виявляються у змалюванні художнього образу (образ виникає зі світла або з темряви, він органічно вписаний у середовище), часу (уповільнення або прискорення часу в залежності від суб'єктивного враження), простору (змалювання масових сцен у місті, динамічні описи пейзажів тощо), сюжету (підпорядкування сюжетних колізій розкриттю духовного стану людини на тлі історичної доби). Засоби імпресіонізму використані також у циклі «Стихотворення Юрія Живаго», в яких ліричний сюжет корелює із сюжетом епічним, утверджуючи перемогу особистості над світом насильства. Центральним у цьому циклі стає образ світла, що по-різному виявляє художні образи і втілює думку про велич людського духу і мистецтва.

Завдяки поетиці імпресіонізму в художній творчості Б. Л. Пастернака відбулися істотні зміни в жанровому змісті

деяких творів, що позначилося на розвиткові таких жанрів, як лірична балада, імпровізація (і цикл імпровізацій), психологічна новела (новела-ескіз), психологічний нарис, психологічна повість, ліричний роман (роман-щоденник) у віршах, романізована повість, ліро-епічна автобіографія (з елементами автобіографії, щоденника, нарису, мемуарів, публіцистики, робіт з естетики та філософії), роман як «суб'єктивна епопея».

Отже, імпресіонізм у творчості Б. Л. Пастернака набуває таких ключових ознак: інтегративність (здатність до поєднання з елементами інших художніх систем як літератури, так і видів мистецтва – живопису, музики), динамізм (зміна форм і функцій у різні періоди діяльності митця), відкритість (створення розімкнених, відкритих структур – образів, сюжетів, мотивів, часу, простору тощо).

Елементи імпресіонізму в спадщині письменника виявляються на різних рівнях художнього твору: сюжетному і позасюжетному, композиційному, образному, мотивному, просторово-часовому, наративному, стильовому, жанровому. Функції імпресіонізму у творах Б. Л. Пастернака доволі різноманітні: імагогічна (як один із засобів створення художнього образу), конструктивна (послаблення фабули, фрагментарність композиції, зосередження сюжетних колізій на суб'єктивних відчуттях, рефлексіях, спогадах тощо), динамічна (забезпечення руху ліричного сюжету, суб'єктивного часу), жанроутворююча (ліризація прози, формування структури ліричних творів, поеми, роману у віршах, повістей і власне роману нового типу), стильова (як складник індивідуального стилю митця).

Імпресіонізм як проблема потребує подальшого дослідження у творчості представників Срібної доби, що дасть можливість поглибити уявлення про її своєрідність у контексті російського і європейського літературного процесу.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Мелашенко М. П. Поэтика импрессионизма в литературе [Текст] / М. П. Мелашенко // Філологічні науки: Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Випуск 3. – Полтава, 2009. – С. 76 – 83.

2. Мелашенко М. П. Импрессионизм в художественном мире Б.Пастернака 1910-х годов [Текст] / М. П. Мелашенко // Наукові записки: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. – Вип. 4 (68). – Ч. I. – Харків, 2011. – С. 94 – 102.

3. Мелашенко М. П. Картина мира в сборнике Б.Пастернака «Сестра моя – жизнь» [Текст] / М. П. Мелашенко // Філологічні науки: Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. – Випуск 9. – Полтава, 2011. – С. 59 – 67.

4. Мелашенко М. П. Роман в стихах «Спекторский» Б. Л. Пастернака как субъективная эпопея [Текст] / М. П. Мелашенко // Наукові записки: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – Вип. 4 (72). – Харків, 2012. – С. 95-108.

5. Мелашенко М. П. Специфика художественного синтеза в сборнике «Второе рождение» Б. Л. Пастернака [Текст] / М. П. Мелашенко // Філологічні науки: Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. – Випуск 11. – Полтава, 2012. – С. 57 – 69.

6. Мелашенко М. П. Взаимодействие экспрессионизма и импрессионизма в повести «Воздушные пути» Б. Л. Пастернака [Текст] / М. П. Мелашенко // Вопросы русской литературы: Межвузовский научный сборник. – Выпуск 24 (81). – Симферополь: Крымский архив, 2012. – С. 66 –73.

АНОТАЦІЯ

Мелашенко М. П. Поетика імпресіонізму у творчості Б. Пастернака. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.02 – російська література. Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського. – Сімферополь, 2013.

У дисертації визначено елементи імпресіонізму у творчому доробку Б. Л. Пастернака. Уточнено сутність поняття «літературний імпресіонізм», розкрито його специфіку в художній літературі кінця ХІХ – першої половини ХХ століть. Виявлено елементи імпресіонізму в ліричних збірках і циклах, в ліро-епічних творах (поемах і романи у віршах), в оповіданнях,

повістях і автобіографічній прозі Б. Л. Пастернака різних років. Встановлено функції елементів імпресіонізму у творах письменника різних родів і жанрів. Простежено взаємодію імпресіонізму з іншими напрямками й течіями (реалізму, романтизму, натуралізму, модернізму) у творах Б. Л. Пастернака.

У дисертації доведено, що імпресіонізм у творчості Б. Л. Пастернака набуває таких ключових ознак: інтегративність (здатність до поєднання з елементами інших художніх систем як літератури, так і видів мистецтва – живопису, музики), динамізм (зміна форм і функцій у різні періоди діяльності митця), відкритість (створення розімкнених, відкритих структур – образів, сюжетів, мотивів, часу, простору тощо).

Ключові слова: імпресіонізм, художній синтез, стиль, жанр, ліро-епічна оповідь, повість, роман у віршах, поема, роман, художній образ, художній час і простір.

АННОТАЦІЯ

Мелащенко М.П. Поетика імпрессионизма в творчестве Б. Пастернака. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.02 – русская литература. Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского. – Симферополь, 2013.

Импрессионизм является отличительной чертой индивидуального стиля Б. Л. Пастернака, начиная с раннего периода творчества, а со временем становится стилевой константой творческого метода писателя. Импрессионизм в художественном наследии Б. Л. Пастернака исследуется как особенность поэтики писателя, основа его мировосприятия и составляющая художественной картины мира. В диссертации определяются особенности импрессионизма в художественном наследии Б. Л. Пастернака. Открытость и динамичность явления повлияла на то, что элементы импрессионизма объединялись с элементами других направлений (реализм, романтизм, натурализм, модернизм) и течений (символизм, экспрессионизм, футуризм).

В раннем творчестве Б. Л. Пастернака импрессионизм проявляется посредством пейзажа, фиксации мимолетных

впечатлений и чувств лирического героя, специфической пастернаковской метафоры, звукописи, цветовой гаммы. В сборниках «Сестра моя – жизнь» и «Второе рождение» элементы импрессионизма способствуют стиранию границ между разными пространственными и временными планами, параллелизму состояния природы и человека, ощущению единства мира лирическим героем, включению в понятие «творчество» всех сфер жизни человека (в том числе истории, быта, природы, отношений между людьми искусства), их субъективному восприятию и преобразению силой поэтического видения. Соединение бытового и бытийного планов стало характерной особенностью ранней лирики Б. Л. Пастернака. Непосредственное впечатление, установка на переживание «здесь и теперь» сопряжены с проникновением в тайну мира, глубины человеческой психики и вечности, что свидетельствует о взаимодействии элементов символизма, романтизма и импрессионизма в ранних сборниках поэта.

В диссертации отмечается особая роль импрессионизма в раскрытии Б. Л. Пастернаком темы искусства и роли художника. Писатель считал, что художник должен изображать мир в его разнообразии, движении и неповторимости, поэтому элементы импрессионизма вполне соответствовали намеченной цели (сборник «Темы и вариации»).

На позднем этапе творчества (сборники «На ранних поездах» и «Когда разгуляется») Б. Л. Пастернак воплотил идею единства личности и мира. А поскольку для импрессионизма характерна органическая связь человека и среды, то и в 1940-1950-х годах импрессионистическая поэтика позволяла писателю реализовать новые творческие задачи.

Большое внимание в работе уделяется анализу элементов импрессионизма в лиро-эпических произведениях Б. Л. Пастернака – поэмах «Девятьсот пятый год», «Лейтенант Шмидт» и роману в стихах «Спекторский». Писатель создает необычный ракурс изображения исторических событий – субъективное восприятие истории творческой личностью. Поэтика импрессионизма в лиро-эпических произведениях проявляется в пейзажных зарисовках (рефлексиях, ретроспекциях, проекциях будущего), установке на воспроизведение мгновенного впечатления, непосредственного восприятия, ассоциативных воспоминаний героев. Импрессионистические элементы выполняют композиционную

(сцепление отдельных частей, обеспечение перехода между ними), имагогическую (раскрытие художественного образа героя) и жанрово-стилевую (поиски романной формы, в которой бы сочеталась эпическая и лирическая линии) функции. Опираясь на традиции А. С. Пушкина в романе в стихах «Спекторский», Б. Л. Пастернак выстраивает романную структуру с открытыми сюжетными коллизиями, динамическими образами, которые обеспечиваются элементами импрессионизма. Произведение «Повесть» в идейном и стилевом отношении тесно связано с замыслом «Спекторского». В «Повести» элементы импрессионизма взаимодействуют с элементами экспрессионизма.

В ходе диссертационного исследования выявлено, что в новеллах («Апеллесова черта», «Письма из Тулы»), автобиографической прозе Б. Л. Пастернака («Охранная грамота», «Люди и положения») можно найти целый ряд отдельных импрессионистических элементов (в описаниях, портретах, нарративных формах и др.).

В романе «Доктор Живаго» нашли развитие ключевые концепты пастернаковского творчества, которые имели импрессионистическую окраску еще в ранней лирике, – сад, свет, дорога, окно, поезд, ветер и т.д. В своем итоговом произведении Б. Л. Пастернак наполняет эти концепты разными смыслами (философским, социальным, эстетическим и т.д.), в том числе за счет интертекстуальности.

Ключевые слова: импрессионизм, художественный синтез, стиль, жанр, лиро-эпическое повествование, повесть, роман в стихах, поэма, роман, художественный образ, художественное время и пространство.

SUMMARY

Melashchenko M.P. The Poetics of Impressionism in B. Pasternak's Works. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree of philological sciences on specialty 10.01.02 – Russian Literature. Tavrida National V. I. Vernadsky University, Simferopol, 2013.

The thesis concentrates on the elements of impressionism in B. Pasternak's works. The definition of «impressionism» is clarified; its peculiarities are studied in the literature of the end of the XIX – the beginning of the XX centuries. The elements of

impressionism are analyzed in B. Pasternak's poetry, epic lyrics (poems, novel in verses), stories and autobiographical prose. The functions of impressionism in B. Pasternak's works are highlighted. The interaction between impressionism and other trends (romanticism, realism, naturalism, modernism) is described.

The thesis illustrates that impressionism has the following features such as integration (the ability to unite with the other elements of the artistic system such as literature and other kinds of art – painting and music), dynamism (the change of forms and functions in the different periods of writer's activity), openness (the creation of open structures such as images, plots, motives, artistic time and space etc.).

Key words: impressionism, artistic synthesis, style, genre, epic lyrics, story, novel in verses, poem, novel, artistic image, artistic time and space.